

1

Після Атланти вона дивилася у вікно вагона-ресторану з майже фізичною насолодою. Потягуючи вранішню каву, спостерігала, як останні пагорби Джорджії поступаються місцем червоним долинам, як з'являються хатки під бляшаними покрівлями у підметених дворах, і в цих дворах росте незмінна вербена, огорожена побіленими автопокришками. Задоволено усміхнулася, побачивши першу телеантену на даху нефарбованої негритянської хатини; що більше їх ставало, то більше вона раділа.

Джін-Луїза Фінч завжди подорожувала літаком, але у цей свій п'ятий щорічний візит додому вирішила їхати потягом з Нью-Йорка до Мейкомської вузлової. По-перше, вона смертельно налякалася під час свого останнього рейсу, бо пілот надумав летіти крізь торнадо. По-друге, якби вона прилітала, то батькові довелося б піднятися о третій ночі та проїхати машиною сто миль, щоб зустріти її в Мобілі, й це перед повним робочим днем; а батькові вже сімдесят два роки, тож це недобре.

Вона раділа, що поїхала потягом. Потяги змінилися з часів її дитинства, і нові враження її тішили: провідник матеріалізувався як добрий геній, коли Джін-Луїза натиснула кнопку на стінці; за її наказом з другої стінки вискочила раковина з нержавіючої сталі, а ще була і вбиральня з підставкою для ніг. Джін-Луїза твердо вирішила, що її не залякають інструкції, розміщені по всьому купе — воно

в них називалося «кімнатка»,— та коли вляглася спати попередньої ночі, її буквально вдавило у стінку, бо вона проігнорувала суворий припис закріпити клямку на кронштейнах, але цю прикрість уладнав провідник — на її збентеження, бо вона звикла спати у самій лише піжамній курточці.

На щастя, він саме проходив коридором, коли вона потрапила у ту пастку. «Я вас визволю, міс»,— гукнув він у відповідь на її стукотіння кулаком у стінку.— «Ні, не треба, будь ласка,— відповіла вона.— Скажіть лише, як мені вибратися».— «Я стоятиму до вас спиною»,— заспокоїв він і так і зробив.

Коли вона прокинулася вранці, потяг, трясучись і пихаючи, підїжджав до вокзалу Атланти, але, виконуючи ще одну інструкцію у своєму купе, вона не підводилася з полиці, аж доки вони не проминули Коледж-Парк. Тоді вона вдяглася у своє мейкомське вбрання: сірі широкі штани, чорну блузку без рукавів, білі шкарпетки і мокасини. Хоча до приїзду лишалося ще чотири години, їй уже чулося неохвальне чмихання тітоньки.

Коли вона взялася до четвертої чашки кави, їхній потяг «Кресент» загалготав, як дикий гусак, до свого напарника, який прямував на північ, і з гуркотом покотив через міст над Чаттагучі у штат Алабама.

Чаттагучі — річка широка, пласка й каламутна. Сьогодні рівень води був дуже низький; насипний піщаний острів перетворив її на струмок. Можливо, річка співає взимку, подумалося Джін-Луїзі; не пригадую ані рядка з того вірша. «Висвистує серед долин широких»? Ні. Це написано про водяних птахів чи про водоспад?

Вона рішуче притлумила бажання пошуміти, коли згадала, що Сидні Ланьє*, схоже, трохи нагадував їхнього давно померлого родича, Джошуа Синглтона Сен-Клера, чий приватні літературні заповідники простягалися від Чорного Пояса — штатів, де переважає чорношкіре населення, до Баю-Ла-Батр на півдні Алабами. Тітка Джін-Луїзи завжди вказувала їй на кузена Джошуа як на взірець, яким не можна легковажити: він був досконалим чоловіком, він був поетом, він відійшов у розквіті сил, і Джін-Луїза добре вчинить, якщо затямить, що він робить честь їхній родині. Його фотографії прославили родину — кузен Джошуа скидався на розлюченого Алджернона Свінберна**.

Джін-Луїза посміхнулася, пригадавши, що саме розповідав батько про кінець тієї історії. Кузен Джошуа справді відійшов, але не Божою волею, а людськими зусиллями.

Навчаючись в університеті, кузен Джошуа забагато сил віддавав заняттям і забагато думав; він собі надумав, що належить до дев'ятнадцятого століття. Полюбляв убиратися у довгі плащі-накидки й носив ботфорти, виготовлені за його власним фасоном. Кузена Джошуа згубили представники влади, коли він вистрелив у ректора університету, що правда, на його думку, той був лише фахівцем з каналізації. То було, безсумнівно, справедливим, але неприйнятним виправданням за напад зі зброєю в руках. Потому як було сплачено чималенько грошей, кузена Джошуа перевезли до певного закладу, в якому його коштом штату утримували за

* Сидні Ланьє (1842-1881) — американський музикант і поет, служив у армії Конфедерації.— *Тут і далі прим. ред.*

** Алджернон Чарльз Свінберн (1837-1909) — англійський поет, драматург і критик.

безвідповідальні вчинки до скону. Кажали, що в усіх інших сенсах він був розумний, але варто було комусь назвати ім'я того ректора, як його обличчя наливалось кров'ю, він став у позу журавля, що курликає, і простоював отак по вісім годин, ба й більше, і ніщо не могло примусити його опустити ногу, аж доки він не забував про того чоловіка. У дні свого просвітлення кузен Джошуа читав грецьких авторів; він залишив тоненький томик віршів, надрукованих приватним порядком однією фірмою в Тускалузі. Його поезія настільки випередила свій час, що її і досі ніхто не розшифрував, але тітка Джін-Луїзі виставляє цю книжку напоказ, нібито ненавмисно, на столику у вітальні.

Джін-Луїза голосно розсміялася і тут-таки озирнулася — чи не почув її хтось. Її тато мав звичку руйнувати пафос лекцій своєї сестри щодо вродженої вищості будь-кого з Фінчів: він завжди розповідав доньці всю ту історію до кінця, спокійно й серйозно, але Джін-Луїзі іноді здавалося, що вона помічає безпомилковий глумливий блиск в очах Атикуса Фінча — чи то була лише гра світла на скельцях його окулярів? Якби знаття!

Місцевість повільно котилася разом з потягом, і до самого обрію виднілися тільки пасовиська і чорні корови. Цікаво, чому цей краєвид ніколи не здавався їй гарним?

Вокзал Монтгомері був розташований у закруті річки Алабама, і коли Джін-Луїза вийшла з потяга, щоб трохи розім'ятися, її охопили знайомі відчуття, завжди пов'язані з поверненням: тьмяні кольори і неприємні запахи. Чогось бракує, подумала вона. Ага, запаху перегрітого масла. Он чоловік лізе під вагон з ломом. Потім *грюк, с-с-с*, здіймається білий димок, і здається, що ти потрапляєш

усередину гарячої страви. Зараз ці штуки працюють на рідких мастилах.

З невідомої причини в ній прокинувся давній страх. Вона не була на цьому вокзалі двадцять років, та коли ще дитиною їздила до столиці штату разом з Атикусом, її лякало, що потяг може розкачатися і впасти у річку, і вони всі потонуть. Але, повернувшись до свого вагона, Джін-Луїза про це забула. Потяг торохкотів крізь соснові бори і презирливо прогудів до весело розфарбованого допотопного димаря-дзвона на запасній колії у просіці. На ньому зазначалося, що це лісозаготівельний концерн, але потяг «Кресент» міг би його проковтнути з потрухами, ще й місце б залишилося. Грінвіл, Евергрін, Мейкомська вузлова.

Джін-Луїза попросила провідника, щоб він не забув попередити, коли їй сходити, але, оскільки він був людина літня, вона знала наперед, як він пожартує: промчить Мейкомську вузлову як ошпарений і зупинить потяг за чверть милі після маленької станції, а потім попрощається з нею і скаже: перепрошую, я мало не забув. Потяги змінювалися, а от провідники — ні. Жартувати про полустанки з молодими леді було фірмовим знаком професії, і Атикус, який міг передбачити дії кожного провідника від Нового Орлеана до Цинциннаті, чекатиме за п'ять років од місця її висадки.

Домівка — це округ Мейком, результат передвиборчих маніпуляцій, пуста сімдесят миль завдовжки і тридцять миль завширшки, поплямована крихітними поселеннями, найбільшим з яких є центральне місто Мейком. Порівняно нещодавно у своїй історії Мейком був настільки відрізаний від решти країни, що дехто з його мешканців, не знаючи про політичні пристрасті Півдня, і далі голосував

за республіканців. Туди не ходив жоден потяг: Мейкомська вузлова — назва, продиктована суто чемністю, бо насправді станція розташована в окрузі Ебот, на відстані у двадцять миль. Автобусне сполучення було безсистемне і, складалося враження, нікуди не вело, проте федеральний уряд змусив прокласти одне чи два шосе через болота, щоб громадяни отримали право на вільний виїзд. Утім, мало хто цим користувався, та й навіщо? Якщо потреби у вас помірковані, вам і так усього вистачає.

Округ і місто були названі на честь полковника Мейсона Мейкома — людини, чия недоречна самовпевненість і зарозуміла впертість спричинили безлад і плутанину серед його соратників у війнах з індіанцями племені струмка*. Територія, на якій він діяв, мала невеличкі пагорби на півночі й рівнини на півдні, на краю прибережної долини. Полковник Мейком, упевнений, що індіанці завжди уникають битв на рівнинах, сновигав у їхніх пошуках по північних теренах. Коли його генерал з'ясував, що Мейком крутиться по горах, тоді як плем'я струмка засіло по всіх соснових хащах на півдні, він відіслав союзного індіанського гінця до Мейкома з посланням: «Рушайте на південь, хай вам грець!» Мейком не сумнівався, що то була змова струмків загнати його в пастку (хіба не очолював їх синьоокий, рудочубий диявол?); він узяв під варту гінця і рушив ще далі на північ, аж поки його військо остаточно й безпорадно не заблукало у прадавніх лісах, де й просиділо всю війну в неабиякому збентеженні.

Спливало чимало років, доки полковник Мейком переконався, що послання було все ж таки правдиве, і тоді він

* Племя мискокі, або крікі (від англ. *creek* — струмок).

розпочав цілеспрямований марш на південь, але дорогою його військо зустріло переселенців у глибинну частину краю, які розповіли, що війнам з індіанцями майже прийшов кінець. Військові та переселенці зблизилися достатньо, щоб стати предками Джін-Луїзи Фінч, а полковник Мейком поспішив до місця, що стало згодом Мобілем, аби упевнитися, що його звитяги отримують належне визнання.

Версія, зареєстрована в історичних джерелах, не збігається з істиною, проте це справжні факти, бо вони передавалися слово у слово з вуст до вуст роками, і кожен мейкомець їх знає.

— ...візьму ваші валізи, міс,— сказав провідник. Джін-Луїза пішла за ним з вагона-ресторану до свого купе. Витягла з гаманця два долари: один — традиційні чайові, другий — за порятунок минулої ночі. Потяг, саме собою, проскочив як ошпарений повз її станцію і зупинився за півсотні ярдів од неї. Показався провідник і, вишкіривши зуби, сказав: вибачте, мало не забув. Джін-Луїза посміхнулася у відповідь і з нетерпінням почала чекати на носія, який мусив опустити жовті сходинки. Він допоміг їй зійти, вона і йому дала дві банкноти. Батька видно не було.

Вона глянула у бік вокзалу і побачила на маленькій платформі високого чоловіка. Той стрибнув з платформи і побіг їй назустріч. Потім схопив її у ведмежі обійми, відсторонив, поцілував у губи спершу міцно, а тоді ніжно.

— Не тут, Генку,— прошепотіла вона, дуже задоволена.

— Мовчи, дівчино,— відповів він, повернувши до себе її обличчя,— Я цілуватиму тебе і на сходах суду, якщо схочу.

Володарем прав на поцілунки з нею на сходах суду був Генрі Клінтон, її давній друг, приятель її брата, і якщо він

і далі цілуватиме її отак, то і майбутній її чоловік. Любися з ким хочеш, але одружуйся тільки з рівними собі — цей припис для неї був на рівні інстинкту. Генрі Клінтон був рівнею Джін-Луїзі, тож цей припис не вважався їй аж надто суворим.

Вони підійшли під руку до колії забрати її валізу.

— Як там Атикус? — спитала вона.

— Сьогодні в нього прихопило руки й плечі.

— І він не може сидіти за кермом, так?

Генрі напівзігнув пальці правої руки і сказав:

— Це найбільше, що йому вдається. Коли у нього такі напади, міс Александрі доводиться зав'язувати йому шнурки і застібати гудзики. Він і леза до гоління не здатен утримати.

Джін-Луїза похитала головою. Вона вже була достатньо доросла, щоб не скаржитися на несправедливість долі, але недостатньо доросла, щоб змиритися з каліцтвом батька без бою.

— Невже нічого не можна вдіяти?

— Ти же знаєш, що нічого, — сказав Генрі. — Він приймає по сімдесят гранів аспірину на день — і все.

Генрі підняв важку валізу, і вони попрямували до машини. Джін-Луїзі подумалося: а як поводитиметься вона сама, коли прийде її час терпіти біль день у день? Навряд чи як Атикус: якщо вона у нього питала, як він почувається, він відповідав правду, але сам ніколи не скаржився; характер у нього не змінився, тож аби дізнатися, як йому ведеться, треба було розпитувати. Генрі дізнався про його хворобу цілком випадково. Якось, коли вони зайшли до судового архіву в пошуках права власності на одну земельну ділянку,

Атикус витягнув товстелезну іпотечну книгу, пополотнів і впустив її.

«Що трапилося?» — спитав Генрі. «Ревматоїдний артрит. Можеш її підняти?» — відповів Атикус. Генрі спитав, як довго він хворіє, Атикус сказав — півроку. А Джін-Луїза знає? Ні. Тоді краще їй повідомити. «Якщо ти їй скажеш, вона приїде сюди і спробує зі мною панькатися. Єдиний вихід — просто не здаватися». Тема була закрита.

— Хочеш за кермо? — спитав Генрі.

— Не верзи дурниць.

Хоча Джін-Луїза була пристойним водієм, проте терпіти не могла мати справу з механізмами, трохи хитромудрішими за англійську булавку: складані садові стільці її неймовірно драгували, вона так і не навчилася їздити на велосипеді чи друкувати на машинці; рибу ловила простою вудочкою. Її улюбленою грою був гольф, бо там вимагалися лише ключка, маленький м'ячик і настрій.

З неприхованою заздрістю Джін-Луїза споглядала, як невимушено й майстерно Генрі веде машину. Автомобілі — його слуги, подумала вона.

— Гідропривід? Автоматична трансмісія? — спитала вона.

— Точно!

— А раптом все вимкнеться, і як ти свої передачі переключатимеш? Ото буде лихо!

— Але все не може вимкнутися водночас.

— Звідки ти знаєш?

— Віра — вона така. Іди до мене.

Непохитна віра в «Дженерал моторс». Джін-Луїза поклала голову йому на плече.

— Генку,— сказала вона невдовзі.— Що ж там сталося насправді?

Це був їхній давній жарт. Просто під правим оком у Генка починався рожевий шрам, що тягся до кінчика носа і перетинав по діагоналі верхню губу. Генк мав шість вставних передніх зубів, і навіть Джін-Луїзі не вдалося примусити його вийняти їх і показати їй. Таким він повернувся додому з війни. Один німець, радше щоб виявити своє незадоволення з приводу кінця війни, ніж із будь-яких інших міркувань, ударив його в обличчя кольбою гвинтівки. Джін-Луїза вирішила вважати цю історію вірогідною, хоча за існування гармат, що стріляють аж за горизонт, боїнгів В-17, крилатих ракет «Фау» тощо Генрі навряд чи наближався до німців на відстань плявка.

— Гаразд, люба, зізнаюся,— сказав він.— Ми залізли у винний льох у Берліні. Всі страшенно перепилися, а тут розпочався бій,— ти ж хочеш почути таке, у що можна повірити? А тепер ти підеш за мене заміж?

— Поки що ні.

— Чому?

— Хочу бути, як доктор Швейцер*, і гратися, поки мені не виповниться тридцять.

— Непогано він погрався,— похмуро промовив Генрі. Джін-Луїза ворухнулася під його рукою.

— Ти ж розумієш, про що я.

— Розумію.

* Альберт Швейцер (1875-1965) — німецький філософ, музикант, лікар, місіонер, лауреат Нобелівської премії миру, який у 1913 році вирушив до Африки, щоб відкрити там благодійну лікарню.

Немає кращого хлопця за Генрі Клінтона, так казали всі в Мейкомі. Джін-Луїза з цим погоджувалася. Генрі був родом з південної околиці округу. Батько його покинув матір невдовзі по народженню Генрі, й вона працювала день і ніч у своїй маленькій придорожній крамничці, щоб Генрі зміг отримати у Мейкомі пристойну середню освіту. Відтоді як йому виповнилося дванадцять років, Генрі мешкав навпроти будинку Фінчів, і це одне підвищувало його статус: він був сам собі хазяїн, вільний від авторитаризму куховарок, двірників і батьків. Він був на чотири роки старший за Джін-Луїзу, і тоді це було дуже важливо. Він її дражнив, вона його обожнювала. Коли Генрі виповнилося чотирнадцять, померла його мати, майже нічого йому не залишивши. Атикус Фінч подбав про ті невеличкі гроші, що виручили від продажу крамнички, — мало не всі вони пішли на похорон, — потай додав свої власні, а також улаштував Генрі працювати після уроків у супермаркеті «Джитні Джангл». Генрі закінчив школу, пішов до армії, а по війні вступив до університету, де вивчав право.

Приблизно у той самий час раптово помер брат Джін-Луїзи, і коли увесь той кошмар закінчився, Атикус, який завжди сподівався передати свою адвокатську практику синові, роззирнувся навколо у пошуках іншого юнака. Цілком природно, що він обрав Генрі, і згодом той став його помічником, його очима і його руками. Генрі здавна поважав Атикуса Фінча, повага ця швидко переросла у приязнь, і Генрі дивився на Атикуса як на батька. Проте на Джін-Луїзу він ніколи не дивився як на сестру. За ті роки, що він їх провів на війні та в університеті, вона перетворилася з непосидючої довготелесої істоти в комбінезоні на цілком пристойне

людське створіння. Він почав зустрічатися з нею під час її щорічних двотижневих приїздів додому, і хоча вона й надалі стрибала, як тринадцятирічний хлопчисько, і відмовлялася від усього, що прикрашає жіноцтво, Генрі знаходив у ній щось настільки жіночне, що закохався. На неї було приємно дивитися, з нею було приємно проводити багато часу, але назвати її приємною людиною в багатьох сенсах було важко. Джін-Луїза мала від природи невгамовний дух, який робив її непередбачуваною, і все ж таки Генрі знав, що вона — саме та, що йому потрібна. Він її захищатиме, він з нею одружиться.

— Втомив тебе Нью-Йорк?

— Ні.

— Дай мені на ці два тижні свободу дій, і я тебе так утомлю, що й не сказати.

— Ти робиш мені непристойну пропозицію?

— Так.

— Тоді пішов під три чорти.

Генрі зупинив машину. Вимкнув запалювання, обернувся і поглянув на Джін-Луїзу. Вона знала, коли він стає серйозним: його коротко стрижене волосся настовбурчувалося, обличчя наливалося жаром, шрам червонішав.

— Люба, ти хочеш, щоб я висловився, як годиться джентльмену? Міс Джін-Луїзо, я вже досяг економічного статусу, коли здатен забезпечити двох людей. Я, подібно до біблійного Ізраїля, працював сім років на виноградниках університету і на пасовиськах твого батька, щоб завоювати тебе...

— Я попрошу Атикуса додати ще сім років.

— Злюка.

— А ще,— сказала вона,— взагалі-то, це був Яків. Хоча ні, це той самий чоловік. Там вічно у кожному третьому вірші змінюють їхні імена... Як поживає тітонька?

— Ти ж чудово знаєш, що з нею все гаразд уже тридцять років поспіль. Не відхиляйся від теми.

Брови Джін-Луїзи затремтіли.

— Генрі,— промовила вона офіційним тоном,— я матиму з тобою роман, але заміж за тебе не піду.

Це було саме так.

— Не будь дитиною, Джін-Луїзо, дідько б тебе ухопив! — аж просичав Генрі й, забувши про найновіші досягнення «Дженерал моторс», ухопився за важіль передач і щосили вчавив ногою педаль трансмісії. Це не спрацювало, і тоді він шалено закрутив ключем запалювання, натиснув на якісь кнопки, і велика машина неквапно і плавно покотилася по шосе.

— Повільно швидкість набирає, атож? — сказала вона.— Не годиться для міста.

Генрі сердито на неї зиркнув.

— Що ти хочеш цим сказати?

Ще хвилина, і вони посваряться. Він не жартував. Краще його розлютити, щоб він замовк, тоді вона зможе все обміркувати.

— Де це ти роздобув цю огидну краватку?

Ну от.

Насправді Джін-Луїза в нього майже закохана. Ні, тут «майже» не буває, подумала вона: або закохана, або ні. Кохання — єдина на світі річ, яка не допускає двозначності. Звісно, існують різновиди кохання, але в одному вони подібні — або любиш, або не любиш.

Джін-Луїза належала до тих людей, які, зіткнувшись з легким виходом із ситуації, завжди шукатимуть важкий. Легкий вихід у цій ситуації — це одружитися з Генрі, й хай він на неї гарує. Мине кілька років, у них підростуть діти, і тут з'явиться той чоловік, за якого їй і треба було виходити заміж. Тоді почнуться сердечні муки, гарячка, збентеження, довгі погляди одне на одного на сходах пошти, — і всі будуть нещасні. А коли закінчиться увесь той лемент і благородство, зостанеться лише жалюгідний романчик у душі містечкової псевдоаристократії і побудоване власноруч пекло, обладнане найновішими електроприладами компанії «Вестингауз». А Генк на таке не заслуговує.

Ні. Наразі вона зостанеться на кам'янистому шляху стародівочтва. І Джін-Луїза заходилася встановлювати почесний мир.

— Любий, мені шкода, чесно, шкода, — сказала вона, і це була правда.

— Все нормально, — Генрі злегка лягнув її по коліну. — Просто іноді я ладен тебе вбити.

— Я знаю, що буваю нестерпна.

Генрі поглянув на неї.

— Ти дивовижна, кохана. Зовсім не вмієш лицемірити.

Джін-Луїза підвела на нього очі.

— Ти про що?

— Бачиш, зазвичай жінки, доки не здобудуть собі чоловіка, усміхаються йому і в усьому потурають. Вони тримають свої думки при собі. А от ти, люба моя, якщо вже нестерпна, то дійсно нестерпна.

— Хіба не чесніше дати чоловікові зрозуміти, у що він ув'язується?

— Так-то воно так, але ж тоді не упіймаєш собі чоловіка, розумієш?

Вона прикусила язика, бо він мав рацію, і сказала:

— А як мушу я діяти, щоб стати чарівницею?

Генрі похвавився. У тридцять років він любив давати поради. Мабуть, тому, що був адвокатом.

— Насамперед,— промовив він розсудливо,— притримуй язика. Не сперечайся з чоловіком, а надто коли знаєш, що можеш його перемогти. Більше усміхайся. Дай йому відчути, який він великий і могутній. Говори йому, що він неперевершений, і прислужуйся йому.

Джін-Луїза сонячно усміхнулася.

— Генку, я погоджуюся з кожним твоїм словом. Ти найрозумніша людина з усіх, кого я зустрічала в житті, ти справжній велетень, і дозволь мені запалити для тебе цигарку? Так буде правильно?

— Просто нестерпно!

Вони знову були друзями.